

Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk

Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme

*Prof. Dr. Levent KÖKER**

I

Modern devlet düzeninde, devletin hem örgütlenme ve işleyiş tarzını belirleyen ve hem de, kapsamı ve biçimleri benimsenen anayasal hukuk düzeninin niteliğine bağlı olarak değişebilmekle birlikte, yerine getirmesi gerektiği kabul edilmiş olan işlevlerini meşrû bir temel üzerinde gerçekleştirmesini sağlayan temel yönetim biçimi demokrasidir. Demokrasinin modern biçimlerinin ise, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” diye bilinen klâsik formülünde içkin olan “özgürlük, eşitlik, katılımcılık” değerlerini, halkın doğrudan doğruya değil de, kendi belirlediği “temsilciler” aracılığıyla, dolaylı olarak gerçekleştirebildiği bir yönetim tarzı olduğu sıkça vurgulanmış bir tesbittir.¹

Siyâset teorisinin önde gelen bâzı isimlerini, demokrasiyi basitçe bir yönetim tekniğine indirgeyip, “demokrasi halk tarafından onaylanan yönetimdir” türünde “gerçekçi” bir gözlemi takdim ediyormuşçasına “bilimsel” açıklamalara² yönelten bu durum, yâni modern demokrasinin dolaylı, temsili olma zorunluluğu, bir önemli hususu ihmâl etmemize yol açmaktadır. Bu husus, modern devlet yönetiminde demokrasinin, bir meşrûluk temeli oluşturmak bakımından zorunlu olduğudur. Şöyle ki: (1) Modern devlet düzeninde bireyler, insan olarak dokunulmaz temel haklarla güvence

* Prof. Dr., Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

¹ Bkz. Robert Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri* (çev. Levent Köker), Ankara: Türk Siyasi İlimler Dreneği ve Türk Demokrasi Vakfı yay., 1993.

² Örneğin Joseph Schumpeter’in, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı ünlü eserinde savunduğu bu yaklaşım ve eleştirisi için bkz. Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim yay., 2005.

altına alınmış kendi özerk alanlarını diledikleri gibi düzenleme serbestliğine sâhiptirler. (2) Bu serbestliği gerçek kılabilmek için de, bireylerin yuraş olma sıfatıyla siyâsî karar alma süreçlerini belirlemeleri, yâni öncelik yasamada olmak üzere, yürütme yargı da dâhil, devlet yönetimini kendi kamusal belirleyiciliklerine tâbi kılabilmeleri gerekmektedir.³

Kısaca belirtmek gerekirse: Modern devletin meşrû yönetim tarzı demokrasi, demokrasinin modern versiyonu ise zorunlu olarak doğrudan değil, dolaylıdır. Dolaylı demokrasinin bilinen biçimi ise “temsili” olduğuna göre, seçim, çoğu kez sanıldığı ve bilinçsizce kabûllenildiği üzere, sâdece yöneticileri tercih etme veyâ yönetime onay verme eyleminden ibâret sayılamaz. Seçimin sâhici bir seçim olması, demokrasinin varlığı açısından elzemdir ki böylece devlet (ve dolayısıyla hukuk) düzeni de meşrû olabilmektedir⁴.

Modern demokratik devlet düzeni açısından seçimin kaçınılmazlığı ve aynı zamanda da sahiciliği böylece ortaya konulduktan sonra, şimdi, seçimin modern demokrasilerdeki anlaşılış biçimlerine geçebiliriz. Genel olarak siyâset bilimi ve kamu hukuku, daha özel olarak da anayasa hukuku alanında, modern demokrasilerdeki seçim olgusu ile ilgili gözlem, değerlendirme ve düzenlemeler, “seçim sistemleri” başlığı altında ele alınmakta; seçim sistemleri de biri dar, diğeri geniş iki anlamda ortaya konulmaktadır: *Geniş anlamda seçim sistemi*, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık, oy verme ve oy sayım usûlleri, seçimlerin yönetimi ve denetimi gibi doğrudan doğruya seçimlerle ilgili hemen her hususu kapsamaktadır. *Dar anlamda seçim sistemi* ise, seçmen oylarını parlâmento sandalyelerine dönüştürme usûlünü anlatmaktadır ki, çoğunlukçu ve nisbî temsil gibi ve bunların değişik, basit veyâ karmaşık, barajlı veyâ barajlı olmayan gibi, çok sayıda türlerini kapsamaktadır.⁵

³ İnsanın birey olarak kendi özel alanındaki özerkliği ile yurttaş olarak sâhip bulunduğu siyâsî özerklik arasındaki ayırım ve aynı zamanda da zorunlu brlikteliğin demokratik meşrûluk bakımından taşıdığı anlam ile ilgili olarak bkz. Jürgen Habermas, “Postscript (1994)”, *Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Boston, Mass.: The MIT Press, 1996 içinde, s.447-462.

⁴ Modern devlet düzeninin hukukla olan zorunlu bağlantısı hakkında doyurucu bir izâh için bkz. Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi, Sosyolojik Bir Yaklaşım*, 2. baskı (çev. Binnaz Toprak ve Şule Kut), İstanbul: Bilgi Üniv. Yay., 2002, s. 116-129.

⁵ Bkz. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 5. baskı, Ankara: Yetkin yay., 1998, s. 230-244. Ayrıca bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Kitabevi yay., 2000, s. 215-236, özellikle 8.232, dipnotu 47’de belirtilen kaynaklar.

II

Hangi anlamda alınursa alınsın, seçim sistemleri ile siyasî çoğulculuk arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Demokratik temsilin gereği gibi gerçekleşebilmesi, yâni yurttaşların demokratik kararların üretilmesine aktif ve belirleyici bir biçimde katılabilmelerinin sağlanması, seçim sisteminin geniş ve dar anlamlarıyla, çoğulcu bir oluşuma izin vermesini gerektirmektedir. Seçme ve seçilme yeterliliği, seçimlerin hangi dönemlerde yapılacağı, seçimlerin genel yönetim ve denetimi ile ilgili hususlar, seçimlerin tâbi olduğu, serbestlik, genel ve eşit oy, tek derecelilik, oyların gizli, sayımın alenî olması, adaylık kavramı ve daha spesifik olarak seçimlerde kullanılan oyların geçerli ve parlâmento sandalyelerinin siyasî partilere nasıl bölüşürüleceğinin belirlenmesinde hangi usûllerin izleneceği gibi hususlar, siyasî çoğulculuğun da niteliğini belirlemektedir.

Çoğulculuk kavramına gelince: Medenî (bir devlet düzenine) toplumların hemen hemen hepsi, aynı zamanda karmaşık toplumlardır. Karmaşıklık, toplumsal cinsiyete, işbölümü esasına göre belirlenen statülere, üretim araçlarına göre tâyin edilen sınıf esasına, etnik veyâ dinî kimlik mensûbiyetlerine, bu farklılıkların yalın yâhut birbirini kesen, birbirleriyle örtüşen dinamik bileşikleri temeline dayanan çoklu toplumsal katmanlaşmanın ifâdesidir ve modern toplumlarda târihî olarak en üst seviyesine vardığı söylenebilir. “Çoğulculuk,” modern toplumun bu çoklu karmaşık yapısı içinde oluşan farklı çıkar ve dolayısıyla taleplerin kamusal ifâdesine, buradan da siyasî karar alma süreçlerine aktarılmasına imkân veren (ve bu imkânın verilmesi gerektiğini, devlet ve hukuk düzeninin normatif ilkesi olarak kabûl eden) bir kavramdır. Târihî olarak kent-devletleri, imparatorluklar, ulus-devletler de, dâhil, bir çok toplumda bir “vakiâ” olan “çokluk” (*plurality*) ile “çoğulculuk” (*pluralism*) farkı bu noktada, yani farklılıkların kamusal-siyasî ifadesinin mümkün olması gerektiğinin kabûlünde karşımıza çıkmaktadır.

Böyle anlaşıldığında da, çoğulculuk, siyasî sistemin kuruluşunda ve işleyişinde muhalefetin varlığı ve niteliği ile yakından ilgili olmaktadır. Çünkü muhalefet, iktidar sâhiplerinden farklı bir kamusal ifâdelendirme imkânının somutlaşması demektir. Farklılık olmada çoğulculuk olmayacağına göre, muhalefetin varlığı, çoğulculuğun varlığı için, çoğulculuğun varlığı da seçimin ve dolayısıyla siyasî sistemin demokratikliği, bu da devlet düzeninin meşrûluğu için zorunlu olmaktadır. Bu akıl yürütme tarzı geçerliyse, o zaman, seçim sistemi ile çoğulculuk ilişkisini kavramsal düzeyde kurmak ve buradan somut bir durumun değerlendirmesine geçmek gerekmektedir. Birinciyi. Yâni seçim sistemi ile çoğulculuk ilişkisini kavramsal düzeyde kurabilmek için de, muhalefet nosyonunu açıklamak gerekmektedir.

Bu yazının başında değinildiği üzere, demokrasiyi basitçe bir yasama-yürütme-yargı fonksiyonlarını yerine getirmek üzere kullanılan bir teknik diye anlayan, bu anlayış içinde de demokrasiyi “halk tarafından onaylanan yönetim” diye gören yaklaşım, muhalefeti, çok dar bir anlamda, toplumda fiilen yönetim erkini elinde tutan grubun dışında kalan ve yönetim erkini ele geçirmeye aday bir veyâ birden fazla siyâsî grupla sınırlı tutmaktadır. Siyâset bilimi literatüründe “demokratik elitizm” diye adlandırılan bu yaklaşım⁶, muhalefeti de dar bir kavrayış içinde, “mutlak iktidarı sınırlandırma” fonksiyonundan ibâret bir nosyona indirgemektedir ki, böyle bir daraltma içinde anlaşıldığı takdirde muhalefetin varlığı, çoğulculuğu ve dolayısıyla demokratikliği gerektirmemekte, pekâlâ bir demokratik olmayan düzenlerde de görülebilen bir durum olmaktadır.⁷

Buna karşılık, daha geniş ve demokratik siyâsî düzenler bakımından bir normatif meşrûluk ilkesi olarak çoğulculuğun gerçekleşebilmesi bakımından zorunlu olan muhalefet ise, sahici siyaset alternatifleri ortaya koymak demektir ki, bu imkânın varlığı da çoğulculuğun varlığının bir ölçüsü olmaktadır. Böyle yaklaşıldığında, sahici siyâsî alternatif ortaya koyabilme imkânı olarak muhalefetin varlığı, seçim sistemlerinin yanısıra, toplumun sosyo-ekonomik yapı özelliklerine ve “siyâsî kültür”ün niteliklerine de bağlı bulunmaktadır. Siyâsî sistemin istikrarına önem veren yaklaşımlar bakımından, demokratik siyâsî kültürün yeterince gelişkin olmadığı toplumlarda muhalefet, toplumun sistemi yıkıcı taleplerinin ifâdesi olabildiği oranda sınırlandırılmalı; demokratik sistemin yerleşiklik kazandığı düşünülen toplumlarda da muhalefet (ve dolayısıyla çoğulculuk), ekonomik çıkar ve baskı grupları arasındaki bir “pazarlık süreci”ne çekilerek siyâsî sistem içinde tutulabilmelidir.⁸

Bu durum göstermektedir ki, muhalefetin ve çoğulculuğun varlığı, seçimin gerçekliği ve böylece siyâsî sistemin demokratikliği ile devletin meşruluğu,

⁶ Bkz. Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi yay., 16. basım, 2004, s. 119-123. Bu yaklaşımın muteber bir örneği için ise bkz. Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisi- ne Geri Dönüş* (çev. Turçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği yay., 1993.

⁷ Muhalefet kavramının bu dar ve diğer, daha geniş anlamları hakkında bkz. Şerif Mardin, “Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol,” M. Türköne (der.), *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İstanbul: İletişim yay., 1991, s. 176-193.

⁸ Modern toplumlardaki demokrasi kavrayışının liberal-demokrasiyi bir tür korporatizme dönüştüren, bu bağlamda modern olmayan (geçiş) toplumlarındaki demokrasiyi (veyâ demokratikleşme sürecini) de siyâsî sistemin istikrarı ile sınırlandırmaya çalışan gizil otoriteryanizminin iliştileri hakkında bkz. Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s. 34 vd. Ve Levent Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” L. Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kit. yay., 1992.

siyasî sistemin bir ögesi olarak seçimlerin düzenlenişine ilişkin tercihleri yönlendiren anlayışlara tâbî ve bunlarla sınırlı bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, geniş ve dar anlamlarıyla seçim sistemlerinin nasıl bir düzenlemeye tâbi kılınacakları konusunda, seçim sistemlerinin nasıl bir siyasî iktidar-muhalefet örüntüsüyle neticelenmesi gerektiğine dâir tercihler belirleyici olmaktadır. Bu tercihler de, aslında, siyasî kavramının nasıl anlaşıldığına bağlı bir biçimde, sâdece geniş anlamda muhalif alternatiflerin varlığının sınırlarını değil, daha dar anlamda yasama organındaki sandalye dağılımlarına da etki edecek düzenlemeler yoluyla siyasî temsilin sınırlarını da belirlemektedir.

III

Modern devletin bur demokratik hukuk devleti olma süreci içinde, siyasî kavramının iki farklı anlaşılış biçiminin etkili olduğu, Poggi tarafından gâyet açık ve iknâ edici bir biçimde gösterilmektedir. Buna göre, modern devletin târihî gelişim süreçlerini anlamamızı mümkün kılan bir kavramsal araç olarak siyasîetin iki farklı anlaşılış biçimini dikkâte almak gerekmektedir.

Modern devletin târihi gelişiminin belirli evrelerini izâh edebilecek olan siyasî kavramının bir anlaşılış biçimi, Carl Schmitt'e âittir.⁹ Bu siyasî ve hukuk felsefecisine göre siyasîet, "siyasal içerikli karar verme" süreçlerini anlatmaktadır. Siyasîetin anlaşılması için, dolayısıyla, hangi kararların siyasî olduğunu bilmemizi mümkün kılacak olan bir kritere ihtiyacımız vardır. Bir karar, örneğin ahlâkî olması hâlinde "iyi-kötü", estetik ile ilgili olması hâlinde "güzel-çirkin", ekonomik olması hâlinde ise "kârlı-kârsız", hukukî olması hâlinde "yasal-yasal olmayan" ayrımlarınca belirlenmektedir. O hâlde, siyasîeti anlayabilmek için de siyasî olanı belirleyen kriteri ortaya koymamız gerekmektedir. Bu kriter de, Schmitt'e göre, "biz-onlar" ayrımı üzerine inşâ edilen "dost-düşman" kriteridir.

Burada dikkât edilmesi gereken husus, Schmitt'in siyasî olanla ilgili kriteri, bir "topluluk" temeline dayandırmasıdır. "Biz" bir topluluktur, "biz" in dışındakiler de "öteki" topluluklardır ve öteki topluluklar "biz" in düşmanı veya dostu olabilirler. İşte siyasî karar, "biz" ve dolayısıyla "onlar" ın (ötekilerin) kimliğini belirleme anlamında bir topluluk sınırı çizme ve bu sınırı muhafaza etme, onu "düşman" dan koruma, bunun için de dostları tâyin etme kararıdır. Yine Schmitt'e göre, böyle bir siyasî karar olmadan, herhangi bir hukuk düzeni de olamayacaktır. Dolayısıyla, bir hukuk düzenini var eden, bu nedenle de onun yapıcısı olan "devlet," önce kendisini var eden bir siyasî karara, bu kararın

⁹ Carl Schmitt'in görüşleri burada Poggi, *Modern Devletin Gelişimi*, s. 19-23'ten özetlenmiştir. Konuyla ilgili bir inceleme için bkz. Bünyamin Bezci, *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi, Modern Devletin Savunusu*, İstanbul: Paradigma yay., 2006.

oluşturduğu bir topluluğa (yâni, modern dünyâda, “ulus”a) ihtiyâç duyacak ve onunla özdeşleşecektir. Bu bakımdan da siyâsî karar, çoğulcu değil, tekçi (*monist*) bir temelde alınacaktır. Bu siyâset anlayışı uyarınca, (1) ya muhalefete hiç yer yoktur; (2) ya da ancak modern ulus-devletin temel siyâsî kararının belirleyiciliği içinde muhalefet olabilir.

Nazi Almanyası dönemine denk gelen bu görüşleri, kendisinin Nazi yönetimiyle işbirliği yapmasına da bağlı olarak sonradan itibar kaybetmesine bağlı bir biçimde gözden düşmüşse de, Schmitt’in temel siyâset anlayışının 1949 Bonn Anayasası’nda dikkate alınmış olduğu söylenebilmektedir. Şöyle ki, anılan siyâsî karar formülâsyonu üzerinde, bir anayasal devlet düzeninin temelinin belirleyen niteliklerin “meşrû” değişiklik imkânının dışına itmiş olan Schmitt’in görüşlerinin 1949 Anayasası’nda değiştirilemez nitelikte hükümler getirilmesinde etkili olduğu kabul edilmektedir.¹⁰ Böylece, bu kavrayış uyarınca siyâsî çoğulculuk, devletin hukuk sistemini önceleyen temel siyâsî kararın nitelikleri ile sınırlı olmaktadır. Buna göre de, geniş ve dar anlamlarıyla seçim sistemini ve dolayısıyla muhalefetin siyâsî ifâde imkânını, siyâsî-hukukî sistemin bağlı bulunduğu devleti muhafaza etme sınırı belirlemektedir.

Siyâsetin ikinci anlaşılış biçimi ise, çağdaş siyâset bilimi literatüründe daha sık olarak ve yaygın kabul görmeye devâm eden bir yaklaşım olarak, siyâsî davranış ve siyâsî sistem teorisinin kurucusu olan David Easton’dan hareketle ortaya konulmaktadır. Buna göre siyâset, toplumdaki değerlerin otoriteye dayalı olarak dağıtılması sürecini anlatan bir kavramdır. Bu kavram açısından bakıldığında siyâset, değerlerin dağıtılması sürecinde otoriteyi eline geçirmek veya etkilemek suretiyle kendi çıkarını gerçekleştirmeye çalışan ve bu yüzden de birbirleriyle çatışmacı bir ilişki içinde bulunan toplumsal gruplar arasında bir pazarlık (çatışma ve uzlaşma) sürecini anlatmaktadır. Siyâset, “belli bir coğrafyada” bu pazarlık mekanizmasını kurumsallaştırmakla belirlenmektedir ki, modern devlet bağlamında bunu, bir ulus devletin ülkesi içinde varolan toplumsal grupların çatışan taleplerinin ifâdesine ve gerçekleşmesine, siyâsî sistemi kalıcı (istikrarlı) kılacak biçimde imkân verebilmek olarak da özetlenebilir.¹¹ Easton’ın siyâset tanımı bağlamında muhalefet ve çoğulculuk da “siyâsî sistem içi” taleplerin örgütlenmesi, ifâde edilmesi, karşılanması, bu bağlamda çatışma-uzlaşma dinamiği-

¹⁰ Bu yorum için bkz. Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)* (çev. Ahmet Mumcu), İstanbul: İnkılâp kit., 2002, s. 157-162.

¹¹ Poggi, *Modern Devletin Gelişimi*, s. 15-19. Yeni politika biliminin oluşmasında, siyâsî iktidarın toplumsal değerlerin bölüşümü ile ilgili bir biçimde anlaşılmasının rolü ve bu bağlamda David Easton ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, s. 24-32.

nin sistemin istikrarı ile birlikte gerçekleşmesinin sağlanması gibi hedeflere bağlı olarak belirlenmektedir.

Özetle, Carl Schmitt'e âit birinci siyâset yaklaşımı ulus-devletin varlığını korumayı, Easton yaklaşımı ile bildiğimiz ikinci siyâset tanımı ise, verili ulus-devletin siyâsî sisteminin istikrarı içinde değerlerin dağıtılmasına ilişkin bir çatışma-uzlaşmayı öngörmekte olup, muhalefet dolayısıyla çoğulculuk için mümkün siyâsî ifâde ortamını yaratacak olan seçim sistemi dolayısıyla demokratik devlet düzeninin meşrûluğunun da sınırlarını çizmiş olmaktadır.¹²

IV

Bu bağlam içinde, Türkiye'deki seçim sistemleri ile siyâsî çoğulculuk arasındaki ilişkiye gelirsek, şu tesbitlerde ve değerlendirmelerde bulunabiliriz. Önce tesbitler: *Birinci tesbit*, Türkiye'de siyâsî hayatın çoğulcu demokrasinin erensel ilke ve özelliklerine uygun dönemler (örneğin 1908-1913; 1919-1923; 1950-1957; 1961-1971 gibi¹³) geçirmiş olmasına rağmen, nitelik itibâriyle çoğulculuğu istemeyen bir zihniyet örüntüsü ile belirlenmiş olduğudur. Çoğulculuğu kabûl etmeyen zihniyetin genel bir kültürel öge olmanın ötesine geçerek, Cumhuriyet'in temel bir ilkesine neredeyse dönüştürüldüğünü dahi söyleyebiliriz. Nitekim, (1) farklı siyâsî partilerin Batı dünyasındaki varlığını sınıfların varlığına dayandıran; (2) Türkiye'de sınıfların olmadığı bir toplumsal yapının bulunduğu ileri süren; (3) bu yapıya uygun sistemin "imtiyazsız ve sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" olarak halkın tek-partide temsil edileceğini öngören; (4) nihâyet bunu, "bu milletin siyâsî fırkalarından çok canı yanmıştır"¹⁴ yargısıyla takviye eden, devletin kurucu ideolojisi Kemalizm ile çoğulcu demokrasiyi bağdaştırmak da pek mümkün görünmemektedir. Pek mümkün değildir çünkü, bâzı yorumlara göre Kemalizm, demokratik çoğulculuğu nihâi olarak reddetmeyen bir ideolojidir. Ancak, bu yorumlara göre bile burada bir "vesâyet" söz konusudur ki bunun da, Türk siyâsî hayatının tek-parti döneminden sonraki evrelerde

¹² Birbiriyle çatışır gibi görünen bu iki siyâset kavramının uyumlaştırılması hakkında ayrıca bkz. Poggi, *Modern Devletin Gelişimi*, s. 25-27.

¹³ Türkiye'deki siyâsî hayatın demokratik çoğulculuk açısından değerlendirilmesi ile ilgili olarak bkz. Mete Tunçay, "Siyasal Gelişiminin Evreleri," *Eleştirel Tarihsel Yazıları*, Ankara: Liberte yay., 2005, s. 52-98.

¹⁴ *Atatürk'ün Söyle ve Demeçleri*, Cilt II (1906-1938), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay.:1, 1952, s. 96-97'den aktaran Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s. 146.

çoğulculuk üzerinde ne denli demokratik olmayan sınırlamalara müncer olduğu bilinmektedir.¹⁵

İkinci tesbit, birinci tesbitteki çoğulculuğu reddeden anlayışın 12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonraki siyâsî-hukukî örgütlenmeye de damgasını vurmuş olduğudur. 1982 Anayasası'nda öngörülen (ve Anayasa Mahkemesi tarafından daha sonra iptâl edilen) seçim çevresi barajı ile genel ülke barajının arkasındaki gerekçe, siyâsî çoğulculuğu, biri iktidar diğeri muhalefet olan, biri biraz devletçi, diğeri biraz liberal (yani serbest piyasa ekonomisinden yana), yâni aralarındaki farklılıklar ekonomik politika tercihlerine inhisar ettirilmek istenilen sınırlar içinde tutmaktır. "Bu milletin siyâsî fırkalarından çok canı yanmıştır" ifâdesinin 1980'lerdeki ifâdesi gibi de okunabilecek olan ve bu kez "koalisyonlardan çok çektik, bize iki parti yeter" diye özetlenen bu gerekçe, aslında siyâsî çoğulculuğun nasıl istenmeyen bir şey olduğunu da açıkça göstermektedir.

Üçüncü tesbit, temel siyâsî özgürlüklerin ve dolayısıyla siyâsî muhalefet imkânı üzerinde çoğulculuğun ve demokratik düzenin yargısal güvence makamı olarak kavranan Anayasa Mahkemesi'nin de "siyasal alanı Anayasa ideolojisine aykırı akımlara kapatma", devleti ve anayasal düzeni koruma teorisini Anayasa ile kurmak suretiyle Schmittçi bir "politik anayasa" anlayışına dayanarak bu çoğulculuğu istemeyen zihniyetle özdeş bir yaklaşım içine girdiğidir.¹⁶

Dördüncü tesbit, 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ardından gelen Anayasa yapımı süreci ile yeni dönemdeki siyâsî hayâtı çerçeveleyen kuralların oluşturulmasında, aslında 1970'lerin sonlarındaki seçim sistemi tartışmalarında dile getirilen görüşlerden birinin belirleyici olduğudur. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü düzenin Türkiye'nin toplumsal bünyesine uymadığı, "bu Anayasa ile devlet yönetilmez" görüşünün ağırlık kazandığı çevreler, 1971-1973 Anayasa değişikliklerini dahi yeterli bulmamışlardır ve Türkiye'nin yeni ve anılan değerlendirmeler uyarınca daha otoriter bir anayasaya ihtiyacı olduğunu kamusal tartışma gündemine taşımışlardır. Bu sürecin

¹⁵ Kemalizmin vesâyetçi ideoloji ve pratik olarak yorumları ve eleştirileri için bkz. Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s. 11-23 ve 211-229.

¹⁶ Bu tesbitin ana dayanağı için bkz. Bakır Çağlar, "Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri. Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi. Sentetik Bir Deneme İçin Notlar," *Anayasa Yargısı*, Cilt: 3, 1986, s. 165 ve 166. Anayasa Mahkemesi'nin bu tarz bir "politik anayasa" değerlendirmesine bağlı kalmayıp, "'parti politikası' karşısında 'judicial self-restraint'in örneklerini vermesi" (aynı kaynak, s.168) Anayasa Mahkemesi'nin konjonktürel değişimlere açık olarak karar ürettiği yargısına temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi'nin çoğulculuğu kabul etmeme yönündeki devlet felsefesinden ayrıldığını söylemek de mümkün görünmemektedir.

önemli aktörlerinden biri olan Tercüman Gazetesi'nin düzenlediği *Anayasa ve Seçim Sistemi Semineri*'nde "Yaşadığımız Kriz ve Anayasanın Değiştirilmesi" konulu bir konuşma yapan, 1982 Anayasası'nın mimarlarından Orhan Aldıkaçtı, seçim sistemi ile ilgili değerlendirmelerinde, siyâsî çoğulculuğun önüne siyâsî istikrarı geçirecek bir konuşma yapmıştır:¹⁷

"...ne olursa olsun seçimlerde bir partinin parlamentonun salt çoğunluğunu elde ederek bir seçim devresi iktidarda kalmasının büyük yararları olduğu da tartışılmaz. Böyle bir çoğunluğun sağlanamadığı hallerde koalisyonlar oluşturulur. Eğer koalisyon kurulması çok güçleşiyor, mümkün olmuyorsa, durum *toplumda devlet birliğine olan inancın sarsıldığını, toplumun kaderde, tasada ve kvaançta ortak bir bütün olmaktan çıktığını gösterir; yani toplum hastalanmıştır*. Bu durumda temsilcilerden kurulu *parlamentonun toplumun minyatür bir örneğini teşkil etmelidir* diye savunmuş olduğum fikir önemini yitirir. Herşeyden önce *Anayasanın çizdiği sınırlar içinde bir iktidar oluşturacak bir seçim sisteminin kurulması zorunluluğu belirir.*"¹⁸

Şimdi bir *ara değerlendirme* yaparak diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran temel felsefe siyasal çoğulculuğu makbûl görmemekte; Cumhuriyet'in son "kurucu iktidarı" da aynı ölçü içinde ama biraz daha esnek olarak sınırlı bir çok partili hayatı kabûllebilmekte; devletin temel faaliyeti olan yasama faaliyetinin Anayasa'ya uygunluğunu sağlama fonksiyonunu üstlenmiş bağımsız Anayasa yargısı da aynı yaklaşımı — konjonktürel dalgalanmalara bağlı da olsa — paylaşmakta; Cumhuriyet'in son dönem anayasal ve siyasal hukuk düzeninin mimarları da aynı yönde tercih yapmış olmaktadır. Böylece, Türkiye'de seçim sistemi ile siyasal çoğulculuk arasındaki ilişkinin birinci biçimi, Schmittçi bir siyaset anlayışına kolayca eklemelenen, çoğulculuktan önce devletin varlığını koruma ilkesine bağlanan siyâsî istikrar hedefine kilitlenmiş bir tercih ortaya koymaktadır.

Şimdi *beşinci tesbit*: 1982 Anayasası ile getirilen siyâsî-hukukî düzen içinde demokratik çoğulculuğun tamamen yokedilmesi bile, son derece dar sınırlar içine hapsedilmesi, birçok rahatsızlıklara neden olmuş, bunun bir neticesi olarak da, 1982 Anayasası'nın 67. maddesine, 1995 yılındaki deği-

¹⁷ Orhan Aldıkaçtı, *Yaşadığımız Kriz ve Anayasanın Değiştirilmesi*, "Tercüman Anayasa ve Seçim Sistemi Semineri" (Tarabya, 19 Nisan 1980) İstanbul: Tercüman Gazetesi yay., 1980, s. 19 (İtalikler eklenmiştir-LK).

¹⁸ Anayasa Hukuku Profesörü Orhan Aldıkaçtı, bu konuşmadan bir süre önce yayımlanan kitabında da Alman meslekdaşı Carl Schmitt'in yukarıda özetlenen siyâset kavramını çağrıştıran bir yaklaşım sergilemektedir: Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul: İÜHF yay., 1978, 297-299.

şıklıkla eklenen bir fıkra ile, "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" hükmü getirilmiştir. Bu değişikliğin siyâsî parti politikasında varolan ve partilerin siyâsî iktidarı ele geçirme ve elde tutma kaygılarıyla mı yoksa siyâsî çoğulculuğa daha geniş bir yer açmak amacıyla mı yapıldığının ayrıntılarına girmeksizin söyleyelim ki, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ilk defa seçim kanunları ile ilgili bir ilkenin böylece yerleştirilmiş olması, seçim sistemleri-siyâsî çoğulculuk ilişkisine ilişkin yeni yaklaşımların daha açıkça ortaya konulmasını sağlayan bir kamusal tartışma sürecini de başlatmış bulunmaktadır.

Bu tartışmalara katılanlardan biri olan Seyfettin Gürsel, Schmittçi değil, Eastoncu diyebileceğimiz bir siyaset anlayışı ekseninde değerlendirmeler yapmaktadır. "Toplumsal tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa'nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi" başlıklı incelemesinde Gürsel'in yaklaşımı, "pazarlık gücü," "etkin icraat yeteneği," "ittifak bloğu," seçmen desteğinin alınma-sürdürülme "ihtimalleri," gibi, David Easton'ın siyaseti toplumsal kesimlerin otoriteye dayalı değer dağıtım sürecindeki çatışma-pazarlık-uzlaşma terimleriyle belirlenen sisteme ilişkin bir nitelik olarak belirlemesinin terimleriyle büyük ölçüde uyumaktadır.

Gürsel'in yaklaşımında, "mevcut seçim sisteminde *temsilde adaleti garantileyecek kolay ve anlaşılır değişiklikler yapmak olanaklıdır*. Ancak, bu değişikliklerin *yönetim istikrarına olumlu bir katkı yapmayacakları açıktır*. . . . [K]üçük partilerin *artan pazarlık gücü*, hükümetlerin *etkin icraat yeteneğini daha da zayıflatacaktır*."¹⁹

Burada, görüldüğü gibi, yönetimde istikrar için, yani sistemin ve dolayısıyla devlet düzeninin varlığının korunması için çoğulculuğu ve dolayısıyla gerçek anlamda bir çok partililiği siyâsî sistemden dışlamaya yönelik 1982 Anayasası ile bu anayasayı vücuda etiren devlet felsefesinden farklı olarak, daha adaletli bir siyâsî sistem arayan Gürsel, toplumsal tercih kuramı içinde, pazarlık ve etkin icraat terimlerinin oluşturduğu bir zeminde yönetimde istikrar arayışına yönelmiş olmaktadır. Gürsel'in bu incelemesinde "yönetimde istikrar" hedefini öne çıkardığı başka değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Örneğin, toplumsal tercih kuramının kurucu isimlerinden Arrow'a atfen, "biliyoruz ki, 'en çok tercih edilen' seçeneği belirleyecek bir tercih fonksiyonu mekanizması oluşturmak, eğer *esas olarak demokrasi*

¹⁹ Seyfettin Gürsel, "Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa'nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi," *Anayasa Yargısı*, Cilt: 16, 1999, s. 46.

amaç ise olanaksızdır” dedikten²⁰ sonra, “nisbî takviyeli iki türlü dar bölge önerisini” savunusunu “yönetimin istikrarının sağlanması büyük ölçüde kolaylaşmaktadır” gerekçesine dayandırmaktadır²¹

Gürsel’in, Aldıkaçtı’dan ve 1982 Anayasası’nı yapan irâdenin sâhip olduğu devlet felsefesinden ve buna bağlı olarak Schmittçi olarak nitelendirilmesinde isabet bulunan siyaset anlayışından farkı, yönetimde istikrarı temellendirirken Easton tarafından formüle edilen ve siyâseti bir anlamda bir “işletme yönetimi işi”ne, bir “pazarlık (*negtiation*)” sürecine, bu sürecin terimleri içinde yer bulduğu biçimiyle istikrar yönelimine ve bu temelde siyâseti sosyo-ekonomik reformlara yönelik, adetâ bir sosyal devlet pratiği ile birlikte düşünme eğilimi içinde düşünmektedir. Schmittçi ve Eastoncu siyaset kavrayışlarının, demokratik siyaseti “ulus-devletin bütünlüğü içinde bir çatışma uzlaşma sistemi” anlamında sentezlenebileceğini öngören Poggi’nin modern devlet izahı ile bu sentezlenmenin de en iyi bir biçimde yerleşik demokrasilerde ortaya konulduğunu, Türkiye’nin henüz bu gelişmişlik düzeyinde olmadığını kabûl eden modernleşmeci paradigmanın temel öncüllerini imâ edercesine değerlendirmelerde bulunan Gürsel, Türkiye’deki siyasal parçalanma düzeyinden duyduğu rahatsızlığı istikrar arayışına gerekçe yapmak suretiyle, Aldıkaçtı ve 12 Eylülcü devletin bütünlüğünün önceliği felsefesine yakınlaşmış olmaktadır. Gürsel’e göre

*“[Siyasal parçalanma mevcut düzeyini koruduğu sürece, hem adaletli hem de istikrara yönelik bir seçim sistemi tasarlamak imkânsızdır. Ancak, kimi olgun demokrasilere sahip ülkelerde (Danimarka, Hollanda gibi) son derece adaletli sistemler sonucunda 3-4-5 partili koalisyonlar kurulsa, üstelik koalisyonların ömürleri çok uzun olmasa bile, yani dar anlamda yönetim istikrarı olmasa bile, geniş anlamda siyasal istikrar sağlanabilmekte ve ekonomik ve sosyal alanlarda kritik reformlar yapılabilmektedir.”*²²

V

Toparlayıcı bir değerlendirme ile belirtmek gerekirse Türkiye’de seçim sistemleri ile siyâsî çoğulculuk arasındaki ilişki, biri tümüyle Schmittçi siyâset anlayışını temsil eden ulus-devleti korumacı, diğeri Eastoncu siyâset anlayışını temsil eden ve fakat bunu modernleşmeci bir paradigma içinde Schmittçi öğelerden çok da uzaklaşmayarak ortaya koyan, siyâsî istikrar hedefinin belirleyiciliği altındadır. Bu durumda, siyâsî istikrar kaygısı, zâten târihî müktesebâtı ve Cumhuriyet’in

²⁰ Aynı kaynak, s. 46 — italikler eklenmiştir.

²¹ Aynı kaynak, s. 62.

²² Aynı kaynak, s. 66.

siyâsî çoğulculuğa kapalı kurucu felsefesi itibâriyle demokratikleşmekte önemli handikaplarla karşı karşıya bulunan Türkiye'nin, meşrû demokratik siyâsetin kurucu değerlerini konjonktürel dalgalanmalara terkeden otoriteryanizmini ortadan kaldırma imkânı bulunmayacaktır.

Bu bağlamda, modern demokrasinin temelinde yer alan değerleri ve ilkeleri yeniden inşâ etmeye yönelik farklı bir siyâset anlayışının öne çıktığı bir yeni paradigmatik çerçeveyi diktâte almak gerekmektedir. Öncülüğünü Jürgen Habermas'ın yaptığı bu çerçevenin mantığı şöyle özetlenebilir: (1) Modern devlet iktidarı, her iktidar gibi meşrûluk ihtiyacı duymaktadır. (2) Modern devlet iktidarının meşruluğu, bu iktidarın buyrukları olarak hukuk kurallarının özerk birey-yurttaşlar tarafından yapılmasını gerektirir. (3) Modern devlette insanlar, devlet iktidarının tecavüz edemeyeceği, hukuken güvence altına alınmış özerklik alanlarında kendi kaderlerini kendilerini tâyin etme özgürlüğüne sâhip bireyler olarak ve bu anlamda eşitlik içinde varolurlar. (4) Bu birey olma özerkliğinin güvencesi ise, bu özerkliği temin edecek hukuk kurallarının yapıcısı olma anlamında bireylerin yurttaş olabilmeleri, yâni siyâsî özerkliğe de eşit biçimde ve birlikte, bir irâdî yurttaşlar topluluğunun mensupları olarak siyâsî alanda yer alabilmeleridir. (5) Birey-yurttaşların, kendi tâbi oldukları hukuku kendileri yapan özneler olarak özgürleşmeleri ise, engellenmemiş, çarpıtılmamış ve farklılıkları dışlamayan, kapsayıcı ve eşitlikçi bir siyâsî kamu alanının oluşturulmasını gerektirmektedir.²³

Egemen ulus-devletlere dayalı bir sistem olarak uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun bireyleri ve devle-dışı örgüleri de hukuk öznesi olarak kabûl etmeye yöneldiği bir dünyada, özellikle de Avrupa Birliği gibi ulus-devlet üstü bir yeni oluşumun eşiğinde bulunan bir dönemde, siyâsî çoğulculuğun Scmhittçi ulus-devlet ve Eastoncu pazarlıkçı siyaset mantığı ile düşünülüp kurumsallaştırılması, modern demokratik devletin meşrûluk ihtiyacını karşılayamaz. Dolayısıyla, devletin bütünlüklü varlığı ile istikrarlı yönetim değerlerine uyarlanmış sınırlı çoğulculuğun terkedilerek, sahici siyâsî alternatifler üretebilen muhalefetin varolabildiği meşrû demokratik süreci pekiştirecek olan açılımlara yönelmek, bunun için de, sınırlandırılmamış bir siyâsî kamu alanı ile barajsız ve tam temsil adâleti sağlayan bir seçim sistemi benimsenerek, sahici demokratik çoğulculuğun gerçekleştirilmesini amaçlamak gerekmektedir.

²³ Bu görüşlerin ayrıntılı izahı ve temellendirilmesi, Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Boston, Mass.: The MIT Press, 1996) adlı eserde yer almaktadır.